

Araştırma Makalesi / Research Paper

CENGİZ AYTMATOV’UN ESERLERİNE BAĞLAMSAL BİR BAKIŞ: *BİRİNÇİ MUGALİM* ÖRNEĞİ

Cüneyt AKIN*

Öz

Cengiz Aytmatov, Türk ve dünya edebiyatının en önemli ve en büyük yazarlarından biridir. Eserlerinde millî unsurlarla birlikte evrensel unsurları görebileceğimiz Aytmatov’un eserleriyle ilgili Türkçe ve diğer dillerde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, eserlerinde kullandığı sözcüklerin bağlamsal anlamlarını ve bu anlamların ortaya çıkardığı üslup özelliklerini dikkatlere sunan çalışmaların bugüne kadar ortaya konmadığı tespit edilmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi ve Cengiz Aytmatov’un eserlerinin bütün yönleriyle daha iyi anlaşılması amacıyla, *Birinci Mugalim* (İlk Öğretmen) adlı Kırgız Türkçesi ile yazmış olduğu eserinden yola çıkılarak, eserlerindeki söz varlığı hazinesinin ortaya koyduğu üslup özellikleri, eserin ‘şekil özellikleri’ ve Mehmet Kaplan’ın ‘devir, şahsiyet, eser’ bağlamından hareketle eserdeki ‘içerik’ hususiyetlerinin anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlandı. Bu bağlamda iki inceleme yapıldı. Birinci olarak, bilgisayar tabanlı bir program olan ve TÜBİTAK projesiyle kullanıma sunulan, Kendi Kendine Derlem Programı (kkd.mersin.edu.tr) kullanılmak suretiyle, eserdeki bağlamsal anlamlar, eşdizimler, sözcük türleri, sözcüklerin köken bilgileri, tek ya da çok anlamlılıklar, sözcük sıklıkları, özölçüsel kavramlar gibi verilerinden hareketle değerlendirmelerde bulunularak, eserin ‘şekil’ özelliklerinden hareket edilerek anlaşılmasına çalışıldı. İkinci olarak, eserin ‘içerik’ değerlendirmesini, ‘devrin ruhu’ndan ‘yazarın ruhu’na ve oradan ‘eser’e teşmil olacak kurgu özellikleri ve metindeki diyaloglarla birlikte ele alarak,

Geliş Tarihi/ Date Applied: 02.06.2020

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 21.07.2020

Makalenin Künyesi: Akın, C. (2020). “Cengiz Aytmatov’un Eserlerine Bağlamsal Bir Bakış: Birinci Mugalim Örneği”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50, 169-180.

DOI: 10.24155/tdk.2020.145

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, cuneyt.akin@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6230-7222

devrin, yazarın ve eserin daha doğru anlaşılması sağlanmaya çalışıldı. Çalışmada, Aytmatov'un ilk eserlerinden biri olan *Birinçi Mugalim* adlı eserinin 2008 yılında yapılan redaksiyonlu metni esas alındı.

Anahtar sözcükler: *Birinçi Mugalim*, bağlamsal inceleme, Cengiz Aytmatov, devir-şahsiyet-eser, ilk öğretmen, Sovyetizm.

A Contextive Overview of Cengiz Aytmatov's Works

First Teacher Example

Abstract

Cengiz Aytmatov is one of the most important and greatest writers of Turkish and world literature. There are many works in Turkish and other languages related to Aytmatov's works, where we can see universal elements along with national elements in his works. However, it has been determined that studies that present the contextual meanings of the words used in their works and the stylistic features of these meanings have not been revealed to date. In order to compensate for this deficiency and to better understand Cengiz Aytmatov's works in all aspects, Birinçi Mugalim wrote the book titled 'First Teacher' in Kyrgyz, and the style features of the vocabulary treasure in his works, the 'shape features' of the work, and Mehmet Kaplan. It was aimed to contribute to the understanding of the "content" in the work by acting in the context of handover, witness and work. In this context, two investigations were made. Firstly, contextual meanings, collocations, word types, origin of words, single or multiple meanings, vocabulary in the work by using the Self-Compilation Program (khd.mersin.edu.tr), which is a computer-based program and used with the TÜBİTAK project. It was tried to understand the work by using its 'shape' features by making evaluations based on its data such as frequencies and ecosystem concepts. Secondly, it was tried to provide a more accurate understanding of the era, the author and the work by evaluating the 'content' evaluation of the work together with the fiction features that will be extended from the 'spirit of the period' to the 'spirit of the author' and from there to the 'work'. In the study, the edited text of Birinçi Mugalim, one of Aytmatov's first works, made in 2008 was taken as the basis.

Keywords: *Birinçi Mugalim*, contextual review, Cengiz Aytmatov, handover-personal-work, first teacher.

1. Giriş

Aytmatov'un ilk eserlerinden biri olan *Birinçi Mugalim* 'İlk Öğretmen', aynı zamanda ilk uzun hikâyelerinden biridir. Yazar tarafından Kırgız Türkçesiyle kaleme alınmış ve "Eldik Mugalim Cönünde Ballada" adıyla 1961 yılında, önce *Ala Too* dergisinde ve sonrasında 'Birinçi Mugalim Cönünde Ballada' adıyla *Mugalimder Gazetasi*'nda Kırgız Türkçesiyle

yayımlanmıştır. Aytmatov ve A. Dimitriyeva'nın çevirisiyle 1962 yılında *Noviy Mir (Yeni Dünya)* dergisinin 7. sayısında Perviy Uçitil 'İlk Öğretmen' adıyla Rusça olarak da yayımlanmıştır. Eser 1963 yılında Samançının *Colu* kitabında yer alır. Mihalkov - Konçelovskiy tarafından 1965'te beyaz perdeye aktarılır. Filmin senaryosu, bizzat Aytmatov tarafından hazırlanmıştır. XX. yüzyılın 20'li yıllarında gerçek olaylardan esinlenilerek kaleme alınan eser, kısıtlı imkânlarla kendi köyünde okul açıp çocukları eğitmeyi amaçlayan Düşşön'ün hikâyesidir (bk. Aydın, 2008; Ükübayeva, 2008; İbrahimov, 2008; Aytmatov, 2008).

Dünyanın çeşitli dillerine çevirisi yapılan ve Türkiye'de çok sayıda baskısı bulunan *Birinçi Mugalim*, 'povest (uzun hikâye)' türünde yazılmış bir eserdir. Bu eserde vaka, ana çizgileriyle şöyledir: Okuryazarlığı askerde öğrenen Düşşön'ün, bütün güçlükleri aşarak, köyünde okul yapıp, öğrencilerine öğretmenlik yapmasının ve böylece yeni bir devri başlatmasının hikâyesidir. Düşşön'ün bu çabaları boşa değildir. Zira, bir gün öğretim üyesi olacak bir çocuk olan Altınay, öğrencileri arasındadır. Bu eserdeki ana fikir, 'zorluklar karşısında pes etmemek' ve 'yurduna hizmet etmede en iyi yol olarak, bilgili insanlar yetiştirmek' düşünceleridir. Eserde Düşşön ve Altınay iki ana kahramandır. Olayın okura aktarılmasında ressam Satımkul, Kartañbay Dede, Saykal Nine ve yenge-amca yardımcı karakterlerdir. Uzun hikâyenin Ressam Satımkul ve Altınay olmak üzere iki anlatıcısı bulunmaktadır. Asıl hikâye, Altınay'ın ağzından anlatılmaktadır. Yani, 1. tekil şahıs anlatım şekliyle olaylar, kahraman anlatıcının bakış açısıyla anlatılmıştır (bk. Nemitlu, 1997). Ancak hikâyenin başında, olan biten her şeyden haberi olan Ressam Satımkul'dur. Düşşön'ün öğrencisi Altınay'ın mektubundan sonra anlatıcı rolünü Altınay'a devretmiş ve Altınay bu rolü mektup üzerinden ve eserin planına göre bir anlatıcı olarak devam ettirmiştir (Aydın, 2008: 1761).

2. Kuramsal Çerçeve

Çalışmadaki kuramsal çerçeve, Cengiz Aytmatov'un *Birinçi Mugalim* adlı eserindeki sözcüklerin bağlamsal kullanımları ve bu kullanımlardan ortaya çıkan bağlamsal anlamlar, sözcük türleri, köken bilgileri, sözcüklerin kullanıldıkları bağlamsal anlamlarına ilişkin istatistikler, eserdeki deyim yapıları, sözcüklerdeki tek anlamlılık ve çok anlamlılık gibi veriler, eserdeki özölğusal kullanımlara ilişkin bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. Ayrıca kuramsal çerçevede, uzun hikâyenin kurgusal özellikleri, içeriği ve dili üzerinde de durulmuştur.

3. Yöntem

Söz konusu eser, Mehmet Kaplan'ın 'devir, şahsiyet, eser' olarak özetlediği bakış açısı çerçevesinde tahlil edilmeye çalışıldı. Bu nedenle çalışmada yapılan içerik ve şekil analizi, devir özellikleri, yazarın yaşadığı hayat ve eserin kurgusunu oluşturan diğer özellikler dikkate alınarak ortaya konuldu. Burada 'içerik analizi'nden maksat, metinden geçerli çıkarımlar yapacağımız bir dizi işlemi dikkatlere sunmak ve ayrıca metindeki mesajlar hakkında, alıcı, yazar, kültür hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır (Karaoğlan, 2013: 584-585). 'Şekil analizi' ile kastedilen ise, eseri oluşturan sözcüklere ait verilerin bağlamsal, işlevsel, özolgusal düzeyde ve dil bilgisel çerçevede anlamlandırılması olacaktır.

Cengiz Aytmatov'un *Birinçi Mugalim* (İlk Öğretmen) adlı eserinde yer alan sözcükler, bilgisayar tabanlı bir program olan ve TÜBİTAK projesiyle kullanıma sunulan, Kendi Kendine Derlem Programı (kkd.mersin.edu.tr) kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca eserdeki bağlamsal anlamlar, eşdizimler, sözcük türleri, köken bilgileri, tek ya da çok anlamlılıklar, sözcük sıklıkları ortaya konularak, eserin yazıldığı döneme, yazara ve eserin yapısına (şekil-içerik) ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

4. Bulgular

Eserde 5217 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin türlerine baktığımızda sözcüklerin: 2041 isim, 320 sıfat, 494 zarf, 1706 fiil, 5 fiilimsi, 153 edat, 11 bağlaç, 16 ünlem, 400 zamir, 34 deyim, 3 ikileme ve diğer olarak adlandırabileceğimiz 44 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin içerisinde 970 sözcük bir, 234 sözcük iki, 80 sözcük üç, 53 sözcük dört, 18 sözcük beş, 22 sözcük altı, 5 sözcük yedi, 7 sözcük sekiz, 5 sözcük dokuz, 2 sözcük on, 4 sözcük onbir, 4 sözcük on iki, 4 sözcük on dört, 1 sözcük on beş, 3 sözcük on altı, 1 sözcük on sekiz, 1 sözcük on dokuz, 1 sözcük yirmi altı, 1 sözcük yirmi yedi, 1 sözcük yirmi sekizinci anlamlarıyla kullanılmıştır. Eserde kullanılan alıntı sözcükler şu şekildedir: Tr. (Krg.): 1027, Ar.: 106, Far.: 59, Rus.: 18, Ar. Far.: 3, Far. Ar.: 4, Far. Krg.: 5, Ar. Krg.: 1. Eserde tek anlamlı 1260 kelime, 209 çok anlamlı kelime yer almaktadır.

5. İnceleme

Mehmet Kaplan, "devir, şahsiyet, eser" bağlamını ifade ederken, bu üçlemenin birbiriyle ne kadar yakın ilişkide olduğunu, zira devrin ruhunun müellifin ruhuna, oradan eserin ruhuna aksedeceğini belirtmektedir (Kaplan, 1998: 10).

İncelenen eserde bu durumun ne kadar geçerli olduğuna bakıldığında ise, Sovyetler Birliği'nin ruhunun Aytmatov'a ve oradan eserindeki kur-

guya yansıdığı açıkça görülmektedir. Eserinde Sovyetlerin yerleşik medeniyete geçirmeye çalıştığı Kırgızların, bu hayatın ilk gereklerinden biri olan örgün eğitim-öğretime geçişte yaşadıkları sıkıntılar anlatılmaya çalışılmıştır. Sovyetlerin okullaşmaya geçişteki girişim ruhu, Aytmatov'un ve eserinin ana ruhunu (unsurunu) oluşturmuştur. Eserin adı dahi, yazılı dönemi 1924'te *Erkin Too* (*Hür Dağ*) gazetesinin yayın hayatına girmesiyle başlamış olan Kırgızların eğitim-öğretim hayatının başlangıcına uygun olarak, *Birinçi Mugalim* (İlk Öğretmen) olmuştur. Ayrıca, eserdeki olaylar da 1924 yılında geçmektedir.

Sovyet döneminde yazılmış olan eserde Sovyetizm unsurları dikkati çeker. Eserdeki Sovyetizm unsurları, daha çok idari terimler bağlamında karşımıza çıkmaktadır: Administrativdik (idari işler), keñeş ökmöt (Sovyet hükümeti), kolhoz (kooperatif yönetimi), kolhozçu (kooperatif başkanı), komsomol (gençlik teşkilatı), murap (su dağıtım sorumlusu), partiya (Komünist parti), prezidium (yürütme üyelerine verilen ad), rayon (ilçe), volost/volus (bölge, il, vilayet). Ayrıca, diğer alanlarla ilgili Sovyetizm ifadeleri de görülmektedir: akademiya (akademi), akademik (akademisyen), aktar (Çarlık taraftarları), aktiv (aktif), brigad (işçi takımı), soldat (asker), kızıl (Sovyet'in simgesi olan renk), pioner (Sovyet'in orta okul öğrencisi) vb. Bu durum devrin rejiminin, devrin eserlerine etkisi olarak, Kaplan'ın sözünü ettiği "devrin ruhu" nun 'yazarın ruhu'na ve oradan 'eser'e yansması bağlamında önemli görülebilir.

Uzun hikâyenin başkahramanlarından olan Düşön'ün, eserde köyün ilk komünisti ve ilk öğretmeni olarak nitelendirilmesi (Aytmatov, 2008: 96), bütün olumlu vasıfları Düşön'e, onun üzerinden Komünizme ve oradan da öğretmenlik mesleğine yüklemesi, Sovyetler'in "ideal insan" yani "Sovyet tipi insan"ın propagandasını, Düşön ile ve dolayısıyla Aytmatov ile yapması olarak düşünülebilir.

Sovyet etkisi, sadece yukarıdaki sözcüklerle sınırlı değildir. Düşön'ün dağların arasında yüzyılların unutulmuşluğuna terk edilmiş köyün çocuklarına Lenin'den, "Sovyetler"den, "ağa" ve "ırgat(lar)" dan, dünyadan bahsetmesi, onları bu dünyayı kurmaya davet etmesi ve bu ücra köyde yaptığı icraatlar da onları dünyaya açan büyük atılımın ilk halesini oluşturmaktadır (Korkmaz, 2008: 119-120). Bütün bunlar "sovyet devrimciliği"nin propagandası olarak görülebilir.

Bununla birlikte, Aytmatov'un eserini oluştururken Sovyet yönetimine ve Lenin'e bağlılığını ispat etmek gayretinde olduğu görülmektedir. Bu durum, Düşön, Altınay ve Kartañbay Dede'nin konuşmalarından açıkça anlaşılmaktadır. Esasında Kırgızlar ve diğer Türk boyları o dönemde kısmen cehaletten kurtulma ve kısmen de Çarlık rejiminden kurtulmanın ver-

diği ümitten dolayı hürriyetsizliklerinin pek farkında değillerdir (Nemutlu, 1997: 54). Lenin ülkenin her tarafında okullar açmaktadır. Ayrıca, 1924'te Çalıkuşu romanını Rusçaya tercüme ettirerek bütün ülkelerde okunmasını sağlamıştır. *İlk Öğretmen*'de Çalıkuşu'ndaki öğretmenlik ruhu daha kuvvetli ve şuurlu olarak ele alınmıştır (Ercilasun, 1990: 293).

Eserde Altınay'ın bir kadın başkahraman olarak karşımıza çıkması, Sovyetlerin 'kadınların eşitliği' politikalarının bir sonucu olarak düşünülebilir. Çarlık dönemi feodal beylerinin uygulamalarıyla bir köle gibi görülen ve yaşlı zenginlerle zorla evlendirilen genç kızların bu durumu, Sovyetlerin 'eşitlik' ilkesi ile birlikte farklı bir noktaya gelerek, Altınay örneğinde olduğu gibi eğitim-öğretim hakları başta olmak üzere, erkeklerle eşit duruma gelmelerini gerektirmektedir. Bu çabaların destekleyicisi olduğunu eserden anladığımız Aytmatov'un, Altınay'ı, feodal kölelik düzeninden, Düşön'ün yanında yer alan Sovyet polisleri sayesinde kurtararak, öğretim üyeliğine kadar ulaştırması, söz konusu çabaların eserindeki yansımaları olarak görülebilir.

Uzun hikâyenin kurgulanışı, sosyalist realizm üzerinden toplumsal gerçekleri yansıtmak şeklindedir (Söylemez, 2002: 24). Bu yöntem, Sovyet dönemi eserlerinin genel karakteristiğini oluşturur.

"Devir, şahsiyet, eser" bakış açısını "şahsiyet" bağlamında yazar için düşündüğümüzde, Aytmatov'un yazdığı bu uzun hikâyenin kendi hayatıyla birçok açıdan bağlantısı bulunmaktadır. Söz konusu hikâyeyi yazım aşamasında, daha önce kısa bir süre yaptığı öğretmenliğin eserini yazarken duygularını etkilediğini dile getirmiş ve öğretmenlik döneminde yaşadığı olayların zamanlarını değiştirmek suretiyle, bu olayları *Birinci Mugalim*'e aktardığını ifade etmiştir (Kalfa, 2013: 203).

Eserin içerik özellikleri incelendiğinde, tarihî sözcükler dikkati çekmektedir: abışka (yaşlı kişi), aksakal (bilge), aksarbaşıl (kurban adama, kurbanım sözü), apendi (Nasreddin Hoca), belce (tahıl çukuru), çal (yaşlı adam), çal-kempir (yaşlı karı-koca), ece (abla Eski Türkçe eçi), kempir (kocakarı), kolturmaçta (çocuklar için eğere ağaç koymak), sokbilek (han-vezir oyununda verilen ceza) buradaki sözcükler gelenekle ilişkili özolguşal ifadelerdir. Bu ifadelerden, Aytmatov'un tarihî geleneksel terim ve kavramları önemseydiği anlaşılmaktadır.

Eserde baabedin (Bahaeddin Nakşibendî Hazretlerini temsilen söylenen şükür ve sevgi ifadesi) ve bakşı (şaman) olmak üzere halk inanışlarını içeren sadece iki sözcük yer almaktadır.

Aytmatov eserinde, Kırgız kültürünün gündelik yaşamına ilişkin eşyalara ve canlılara ilişkin tabirleri de kullanmıştır: beşmant (dize kadar

uzayan kaftan), çokoy (keçe çizme), çöyçök (ağaç kâse, çanak), dañkan (at toynağından çıkan taş, kar parçası), kulun (altı aya kadar at yavrusu), kunan (iki üç yaşına basan erkek at), meş (bir çeşit ocak), moldo (okuryazar), tebetey (bir çeşit başlık, kalpak), talpak (post, minder). Kaplan'ın da yukarıda işaret ettiği noktadan hareketle, Kırgız'ın ruhundan Aytmatov'un ruhuna sinen göçer hayatın izlerini, en küçük çaptaki eserlerinden biri olan *Birinçi Mugalim (İlk Öğretmen)* adlı eserde dahi görmenin mümkün olacağı söylenebilir.

Eserdeki dil bilgisel bulgulardan hareket edilecek olursa, Aytmatov eserinde fiillerden ziyade (1706) adlara yer vererek (2041), hareketten ziyade adları önelediği tespit edilmiştir. İsimleri çeşitli bakımlardan niteleyen, belirten sıfatlardan (320) daha çok, fiillerin niteleyicisi, belirticisi olan zarflar kullanılmıştır. Aytmatov'un eserinde zamirleri çok sık kullandığı (400) tespit edilmiştir. Bu durum, kahraman adlarını kullanmaktan ziyade onların yerine geçen zamirleri kullanmayı tercih ettiğini göstermektedir. Birinçi Mugalim'de kullanım sıklığı olan bir unsur da edatlar (153) olmuştur.

Eserde kullanılan sözcüklerin çoğunun (970) birinci anlamlarıyla kullanıldığı, bunu ikinci anlam (234), üçüncü anlam (80), dördüncü anlamların (53) takip ettiği görülmüştür.

Eserde 1027 kelime Türkçe kökenlidir. Alıntı sözcükler sırasıyla, Ar.: 106, Far.: 59, Rus.: 18 şeklinde tespit edilmiştir. Türkçe kökenli sözcüklerin yoğunluğu ve özellikle Rusça kökenli sözcüklerin azlığı dikkat çekicidir. Eserin dilinde, Sovyet döneminde (1961) yazılmasına rağmen, diğer alıntı sözcüklere oranla Rusça kökenli sözcüklerin azlığı, yazarın ve dolayısıyla eserin dil kullanımı bağlamında, dönemin resmî ve baskın dili olan Rusçadan, eseri meydana getirirken az etkilendiğinin göstergesi olabilir ya da genel olarak bu etkinin dönemin diğer yazarlarında ve yazdıkları Kırgızca eserlerde azlığı da söz konusu olabilir.

Sözcüklerin sıklığını (frekans) göstermek, bağlamsal incelemelerde yapılan bir işlemdir. Söz konusu sıklık, eserdeki üslup bilgisine katkı sağlayacak bir veri olarak değerlendirilebilir. Fiiller arasında en sık kullanıma sahip fiiller, eserde daha çok yardımcı fiil şekliyle kullanılan bol- (161) ve kel- filleridir. Ad kategorisi içerisinde ise men (120), biz (76) adlarını görmekteyiz.

Sonuç

Bütün bu verilerden ve eserdeki sözcüklerin anlam haritasından yola çıkılarak, Cengiz Aytmatov'un yazarlık üslubuna ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında Aytmatov'un Birinçi Mugalim eserinde 34

deyimin yer aldığını görmekteyiz. 52 sayfalık eserinde Aytmatov'un 34 deyim kullanması, ayrıca geleneksel Kırgız yaşamına ilişkin eşya adları, halk inanışlarına ilişkin tabirler ve Kırgızların kullandığı eskicil sözcükleri kullanması, yazarlık üslubunda Kırgız kültürüne ilişkin millî özolgularına örnek verdiği anlamına gelmektedir.

Kullandığı sözcüklerin genellikle Kırgız Türkçesi kökenli olması, yazarın eserlerindeki dilin ne kadar millî ve sade olduğunu ortaya koymaktadır.

Eser için, Kaplan'ın "devir, şahsiyet, eser" modellemesinden yola çıkarak elde ettiğimiz sonucun "içerik" değerlendirmesi yapıldığında: Düşön, Altınay ve Kartañbay Dede'nin konuşmalarındaki Sovyet sistemi ve Lenin övgüleri içeren sözler dikkati çekmektedir. "Şekil" bakımından ise, eserin adından başlayarak, içindeki Sovyetizm unsurlarına varıncaya kadar "devrin ruhu"na uygun olarak yazıldığını görmekteyiz.

Uzun hikâyenin Düşön ile birlikte başkahramanı olan Altınay'ın yetim oluşu ve Sovyet sisteminin Altınay'ın elinden tutup ona eğitim aldırarak öğretim üyesi yapması, Sovyet rejiminin propagandası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Altınay'ın evli bir adama zengin diye kuma olarak verilmek istenishi, bir feodalite âdeti olarak ortaya konulmakta ve bununla Çarlık rejimi eleştirisi de yapılmaktadır. Nihayetinde Altınay'ı bu durumdan kurtaran Sovyet askeri ve Düşön yani Sovyet rejimi olmuştur. Dolayısıyla Aytmatov'un bu eserinde Sovyet propagandası yapma gayreti gözlenmektedir.

Eserdeki başkahramanlardan biri olan Altınay, bir kadındır. 1920'li yıllardaki Sovyet politikalarına bakıldığında, 'kadınların eşitliği' temasının edebî eserler başta olmak üzere, Sovyet sisteminin bütün organlarında ele alındığı görülmektedir. Feodal Çarlık döneminde özellikle kadınların maruz kaldıkları çok sayıda adaletsiz uygulama, Sovyet döneminde kadınlara yönelik 'eşitlik' uygulamalarıyla birlikte, ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Eserde Altınay karakteri, bu politikaları destekleyici bir kurgunun unsurlarından biri durumundadır.

Birinçi Mugalim'in, Sovyet dönemi eserlerinin genel karakteristiğini oluşturan 'sosyalist realizm' üzerinden kurgulanmasının amacı, toplumsal gerçekleri yansıtarak, 'Sosyalizm' ilke ve amaçlarına hizmet etmek düşüncesidir.

Kaynakça

- Aydın, M. (2019). “Cengiz Aytmatov’un İlk Öğretmen Adlı Uzun Hikâyesinde Mekân Meselesi”. *Turkish Studies-Language and Literature*. 4: 1755-1765.
- Ercilasun, B. (1990). “Cengiz Aytmatov Hakkında Bir İnceleme”. *Türk Kültürü*. 28: 31-38.
- İbrahimov, O. (2018). *Devrinin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Hayatı ve Edebi Kişiliği*. (Çev. Ed. Muhittin Gümüş vd.), Ankara: Bengü Yayınları.
- Kalfa, M. (2013). “Cengiz Aytmatov’un İlk Öğretmen Öyküsündeki Eğitsel Sorunlar ve Öğretmen İmgesi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 28: 202-210.
- Kaplan, M. (1998). *Şiir Tahlilleri 1* (15. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaoğlan, B. E. (2013). “Karşılaştırmalı İçerik Analizi: Sokaktaki Adam ve Gazi Paşa Romanlarının Dil İncelemesi”. *International Periodical for The Languages*. 8: 583-605.
- Kasapoğlu-Çengel, H. (2017). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 456.
- Kırgızca-Türkçe Sözlük* (2017). (Haz. Ekrem Arıkoğlu, Cıldız Alimova, Rahat Askarova, Bilge Kağan Selçuk). C I-II. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Nemutlu, Ö. (1997). *Cengiz Aytmatov’un Eserleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özer, A. (2013). “Mehmet Kaplan’ın Tahlil Metodu ve Bu Metotla Kemalettin Tuğcu’nun ‘Bir Ocak Söndü’ Adlı Eserinin İncelenmesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2: 243-255.
- Söylemez, O. (2002). *Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*. Ankara: Karam Yayınları.
- Toktosartov, A. vd. (2008). *Çıgarmalarının Segiz Tomduk Cıynagı Ekinçi Tom: Botogöz Bulak, Birinçi Mugalim, Kızıl Alma, Samançının Colu, Gülsarat*. Bişkek: Biyiktik Yayınları.
- Ükübayeva, L. (2018). *Cengiz Aytmatov Çıngız Aytmatovdun 90 Cıldığına Arnatat*. (Çev. Ed. Esentur Kılıçev vd.) Bişkek: Turar Yayınları.

Extended Summary

In the study, it is aimed to contribute to the understanding of the stylistic features of Aytmatov's vocabulary in *Birinçi Mugalim* "First Teacher", the 'shape features' of the work and the 'content' in the work have been analyzed in the context of 'era, writer's personality, work'. In this context, two investigations are made. Firstly, contextual meanings, collocations, parts of speech, etymology of words, single or multiple meanings, vocabulary in the work are tried to be determined by using its 'shape' features by making evaluations based on its data such as frequencies and ecosystem concepts. In order to achieve this, the Self-Compilation Program (kkd.mersin.edu.tr) is used. This program is a computer-based program, which was brought into use with the TÜBİTAK Project. Secondly, it is tried to provide a more accurate understanding of the era, the author and the work by evaluating the 'content' evaluation of the work together with the fiction features that will be extended from the 'spirit of the period' to the 'spirit of the author' and from there to the 'work'. In the study, the edited text of *Birinçi Mugalim*, one of Aytmatov's first works, is taken as a basis.

Theoretical framework in the study, contextual uses of words in Cengiz Aytmatov's '*Birinçi Mugalim*' and contextual meanings from these uses, parts of speech, etymological information, statistics on the contextual meanings of the words used, expression structures in the work, single significance and multi-significance in data are determined in line with the information on ecosystem uses in the work. In addition, in the theoretical framework, the fictional features, content and language of the long story are also emphasized. The work in question is tried to be analysed within the framework of the perspective that Mehmet Kaplan summed up as "era, writer's personality, work". For this reason, "content analysis" and "shape analysis" in the work are examined by taking into account both the transfer features, the life of the author and other features that constitute the work. Here, the purpose of 'content analysis' is to present a series of actions to which we will draw valid conclusions from the text and also to evaluate the messages in the text, the buyer, the author, the culture (see Karaoğlan 2013: 584, 585). What is meant by "shape analysis" will be to make sense of the data of the words that make up the work in contextual, functional, ecosystem and grammatical framework. Based on all these data and the meaning map of the words in the work, information about the writing style of Cengiz Aytmatov is obtained in the study.

In the light of this information, we see that Aytmatov's *Birinçi Mugalim* contains 34 idioms. In his 52-page work, Aytmatov's use of 34 idioms, as well as the names of things related to traditional Kyrgyz life, the expressions of folk beliefs and the ancient words used by the Kyrgyz mean that he prioritized the national idiosyncrasies of the Kyrgyz culture in his writing style. The fact that the words he used are generally of Kyrgyz-Turkish reveal how national and plain the language in the author's works is. For the work, when the 'content' evaluation of the result we have obtained based on Kaplan's 'era, personality, work' modelling is made: In terms of words and phrases containing the praises of the Soviet system and Lenin in the speeches of Düyşön, Altınay and Kartañbay Dede, it is written

in accordance with the spirit of the era, starting with the elements of Sovietism in it. It is the propaganda of the Soviet regime that Altınay, who is the protagonist of the long story together with Düyşön, became an orphan and that the Soviet system held the hands of Altınay and sponsored her education.

Altınay's desire to be given to a very rich married man is put forward as a number of feudalism and criticism of the Tsarist regime is made with this. Ultimately, it is the Soviet soldier and Düyşön, the Soviet regime, who saves Altınay from this situation. Therefore, Aytmatov's effort to make Soviet propaganda in this work is observed. Altınay, one of the protagonists in the work, is a woman. When the Soviet policies in the 1920's are analyzed, it is seen that the theme of "equality of women" is addressed in all organs of the Soviet system, especially literary works. In the feudal Tsarist period, many injustices, especially to women, were tried to be eliminated together with 'equality' practices for women in the Soviet era. The character of Altınay is one of the elements of fiction supporting these policies. We think that the purpose of the fiction of Birçinçi Mugalim through "socialist realism", which constitutes the general characteristic of Soviet era works, is to serve the principles and goals of "Socialism" by reflecting social realities. The basic dictionary used to make sense of contextual vocabulary, under the direction of Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu, Inst. See. Dr. Cıldız Alimova, Inst. See. Rahat Askarova, Dr. Bilge Kağan Selçuk. It is the most comprehensive (online) dictionary among today's Kyrgyz-item dictionaries, with 74,000 lexical entries prepared by scientists named Bakıt Şarşembayev.

